

meyen, “anonim” dediğimiz, yani ortaya çıkışını, yaşamasını, halkın ortaklaşa oluşturduğu bir tür kaynak vardır ki, bunlara da sözlü kaynaklar denmektedir. Daha çok halk edebiyatının inceleme ve uğraşı alanına giren efsane, masal, halk hikâyesi, destan, mani, türkü, ağıt, ninni, bilmece, atasözü, tekerleme, seyirlik oyunları, karagöz, ortaoyunları, meddah eserleri vb. sözlü kaynakları oluştururlar. Bunlar, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sözle aktarıldığı gibi, örneğin “masal anaları”ndan “kaynak kişi”lerden, asıllarına uygun olarak anlatan ya da “canlandırılardan”, “söylenenlerden”, “çığırnlardan” dinlenerek, derlenerek, saptanarak yazıya, fotoğrafa, filme ve ses bandına geçirilirler.

Halk edebiyatı genel adı altında toplanan bu türden halk yaratıları ve ürünleri, halkbilim araştırmacıları için büyük önem taşırlar. Öyle ki, bazan masallardaki ortak bir motiften, bir davranış biçiminden, bir halk türküsündeki yakınma dizesinden, bir tekerleme yumağından ya da bir ağıttan söz konusu ulusa, halka ya da yöre insanına özgü tipik ve asal yaşama biçimleri, ortak değerler, dünyayı ve evreni algılamaya, yorumlamaya ilişkin ipuçları yakalamak mümkün olur. Bu bakımdan, çeşitli ülkelerde halk edebiyatı alanına giren türler sistemli bir biçimde derlenmekte, arşivlenmekte, araştırma ve incelemelere hazır duruma getirilmektedir.

Bu tür yazarı, yaratıcısı ve ortaya çıkış tarihleri kesinlikle bilinmeyen ürünlere karşılık bir de “bibliyografik” künyeleri bilinen yapıtlar vardır. Bunlar bir ulusun, bir halkın ya da bir yörenin geçmiş dönemlerine ilişkin yaşamları, kültürleri hakkında değerli bilgileri içermektedirler. Hemen her ulusun üzerine titrediği bu türden beş-on kaynak yapıtı vardır; bunlar halkbilim, budunbilim = (etnoloji) budunbetim = (etnografya) ya da geniş anlamıyla halk kültürü alanlarında çalışanlar, araştırma ve inceleme yapanlar için önemli kaynaklardır.

1. Kaynak Yapıtlar

Köklü bir ulusun, bir halkın kültüre geçmişin ortak değerlerini, inançlarını aydınlatan; bugün bile işlerliği, canlılığını, etkinliğini koruyan kimi kültürel öğelerin ve kurumların yapılarına ve köklerine ışık serpen birçok bilgiyi, açıklamayı bu kaynak yapıtlarda bulmak; bugünle geçmiş arasında bağlantılar ağı kurmak; “günlük” diye nitelediğimiz kültürel özlü nice belirtiyi dar kalıplardan kurtarıp tarihsel uzantısına bağlamak bu kaynakların aracılığıyla olur.

Türk halkbilimi, Türk töresi, kısaca Türk kültürü için bu nitelikteki kaynak yapıtların başlıcaları şunlardır:

Orhun Yazıtları. İslâmlık öncesi Türk budunları hakkında bilgi edindiğimiz ilk yazılı kaynaklardan olan Orhun Yazıtları, taşlara yazılan Çinçe ve Türkçe bölümlerden oluşmuştur. İlkın Strahlenberg’in sözünü ettiği, daha sonraları Thomsen ve Radloff’un bilim dünyasına sundukları bu yazıtlar, 732 tarihinde Kültegin, 735’de Bilge Kağan adlarına dikilmişlerdir. Göktürk Alfabetiyle yazılı olan bu taşlardan o çağa ilişkin olaylar, savaşlar, zaferler anlatılır, buduna öğütler verilir.